

Een Romeinsche terracotta-caricatuur
uit Vechten.

DOOR

G. VAN HOORN.

KEMINK & ZOON,
OVER DEN DOM TE UTRECHT.

Bibliothèque Maison de l'Orient

149554

Een Romeinsche terracotta-caricatuur uit Vechten.

Het terracottabeeldje, hiernevens afgebeeld, maakt deel uit van het legaat, door Jhr. H. W. Bosch van Drakestein van Oud-Amelisweerd aan de stad Utrecht vermaakt, en is dus, evenals alles, wat tot dit legaat

behoort, gevonden te Vechten, ten Z.O. van Utrecht 1).

Het beeldje is wit van kleur, 15 c.M. hoog; voor- en achterkant zijn elk in een eigen vorm afgedrukt. Het is hol en onderaan open; alleen het hoofd is gesloten en bevat een duidelijk rammelend hard voorwerp: de vraag is, of dit een toevallig klompje klei is, of een opzettelijk daarin geplaatst steentje, dat het beeldje tot een rammeelaar maakt. De kleine gedrongen gestalte met een betrekkelijk zeer groot hoofd staat op een cylindervormige basis. Het hoofd is geheel kaal, het voorhoofd gerimpeld. Een snor of baard zijn niet aanwezig; de mogelijkheid bestaat, dat er iets is weggepoetst. De dwerg draagt een onderkleed, dat tot de knieën reikt, de helft van de onderarmen vrij laat en gedeeltelijk zichtbaar is op de borst; verder wordt het bedekt door een bovenkleed, dat aan voor- en achterkant even diep neerhangt als het onderkleed; op den rug valt het neer in een vrij scherp hoek, die evenwel niet zoozeer door de snit van het kleed, als wel door de wijze van drapeering wordt veroorzaakt 2). Dat er een kap in den nek hangt, (die voor dit groote hoofd veel te klein is), zal de beschouwer van dit beeldje wellicht eerst in twijfel trekken, totdat het zien van dergelijke beeldjes hem straks tot andere gedachten brengt.

De handen houden een boekrol voor het lichaam, waarvan de beide helften tot gelijke dikte zijn opgerold, zoodat slechts een smalle strook in het midden open ligt en gelezen kan worden.

Onze terracotta uit Vechten staat niet alleen: er zijn verscheidene min of meer verwante exemplaren gevonden, die ontbrekende gegevens helpen aanvullen, en die tevens

---

1) *Inventaris van de collectie oudheden*, door Dr. W. Pleyte en Th. Roest, n°. 516.

2) De stof is in den vorm van een halven cirkel geknipt, evenals een moderne cape.

bewijzen, dat ons beeldje niet alleen een der best bewaarde is, maar ook het dichtst staat bij het oorspronkelijke type. Eenige soortgelijke beeldjes zijn in de stad Trier of in den omtrek gevonden, o. a. op de tempel terreinen van Möhn en Dhronècken, waar een groot aantal terracotta-beeldjes, blijkbaar wijgeschenken, bij een opruiming van den tempel alle te zamen waren weggeveegd. Munten van de zoons van Constantijn, die daarbij zijn gevonden, doen vermoeden, dat de opruiming heeft plaats gehad, toen de tempels van den heidenschen cultus in den Christelijken overgingen ¹⁾). De meeste gelijkenis met onzen dwerg vertoont een beeldje uit Dhronècken, dat evenzoo een open boekrol in beide handen voor het lijf houdt. Evenwel heeft dit een baard en een snor; om de kale kruin is nog een krans van haar gebleven ²⁾).

De klei is rood; dit geldt van alle dwergbeeldjes in Trier, op één uitzondering na.

De verdere lotgevallen van zulk een vormsel blijken uit een fragment, gevonden bij de jongste opgravingen in Trier onder leiding van Dr. Siegfried Loeschke, waarvan het laatste nieuws is, het vinden van een groot cultusbeeld van een zittende Moedergodin en van een grooten stiergod, op een terrein, waar men reeds verscheidene tempels heeft ontgraven. Het bedoelde fragment vertoonde oorspronkelijk de open boekrol, maar het voorkomen ervan is geheel veranderd, doordat men er een grooten phallos tegen aan geplakt heeft, die als lamp moest dienen, zoodat de boekrol daaronder onzichtbaar werd. Deze bijzonderheden pleiten er voor, dat de exemplaren, die in Trier gevonden zijn, daar ook zijn gemaakt. Andere soortgelijke fragmenten in Trier hebben dezelfde kleding, maar de boekrol is

---

1) F. Hettner, *Drei Tempelbezirke im Trevererlande*, Trier, 1901.

2) L. c. Taf. XI, 22; cf. 28.

geheel dichtgerold en wordt in één hand gehouden, meestal de rechter. Tot dit type behoort de eenige witte dwerg in Trier, gevonden in Möhn. Deze vertoont nog sporen van kleuren ¹⁾. Bovendien is hier de kap, die op den rug hangt, plastisch gevormd en de bedoeling nog verduidelijkt door ingekraste lijntjes. Het gebruik van de kap blijkt uit twee fragmenten in Trier, afkomstig uit Dhronneck ²⁾ en uit een particulier heiligdom van een Romein bij Leutersdorf ³⁾: bij beide is de kap over het hoofd getrokken.

Een exemplaar in Keulen van witte klei heeft de open boekrol in beide handen voor het lijf; de bewerking is zeer slordig: op den rug hangen twee elkaar kruisende slippen, die moeten berusten op een verkeerd begrepen nabootsing van het oorspronkelijke type ⁴⁾. Een dwerg in Bonn, eveneens met open boekrol, is van roode klei ⁵⁾. Een goed bewaarde dwerg uit Jagtshausen in Wurtemberg houdt de gesloten boekrol in de rechterhand; zijn hoofd lijkt veel op ons exemplaar. Volgens den catalogus vertoont dit beeldje een snor en bevat het steentjes, die rammelen bij het schudden ⁶⁾. Een dwerg in Wiesbaden ⁷⁾, die een gesloten rol in de hand houdt, tracht de witte dwergen na te bootsen: de roode klei is met een wit laagje bedekt. De sterkste afwijking van het oorspronkelijke type veroorzaakt een lange puntbaard, die de driehoekige ruimte, welke het bovenkleed onbedekt laat, geheel vult; dit is het laatste stadium in de reeks, vertegenwoordigd door

1) L. c. Taf. XIII, 28.

2) L. c. Taf. XI, 20.

3) Trier, Provinzialmuseum, ST 4220a.

4) Wallraf-Richartz-Museum, 2909.

5) Bonn, Provinzialmuseum, 17937.

6) Haug und Sixt, *Die römischen Inschriften und Bildwerke Würtembergs*, 2. Aufl., n° 610 = *Germania Romana*, Taf. 78, 3.

7) N°. 5443.

exemplaren in Mainz en in Frankfurt¹⁾; de rechterhand van het laatstgenoemde draagt een gesloten rol.

Niet minder vermeldenswaardig, dan de aanwezigheid van dwergbeeldjes in Keulen, Bonn, Trier, Wiesbaden, Mainz, Frankfurt en Jagtshausen is de afwezigheid in de grootste verzameling van dergelijke terracotta's in Frankrijk, in het museum van St. Germain bij Parijs. Het vermoeden, dat ze dan wel in geen enkele Fransche verzameling te vinden zullen zijn, wordt bijna zekerheid, als men ze te vergeefs zoekt in de uitvoerige studies van Blanchet²⁾. Ook in Brussel, Namen en St. Truiden³⁾ ontbreken ze geheel. Ze hooren dus thuis in het gebied van Rijn en Moezel. Ook onze dwerg, die zeker niet in Vechten gemaakt is, zal uit die streken, wellicht uit Keulen afkomstig zijn. Wij zijn niet zoo gelukkig als onze collega's in Leeuwarden, die een veel minder volledig beeldje, afkomstig uit de terp van Tolsum, aan den pottenbakker *Alfius* kunnen toeschrijven, die in het eind van de 1ste eeuw n. Chr. te Keulen gevestigd was⁴⁾. Het museum te Utrecht bevat maskers van witte terracotta, die sterk herinneren aan dergelijke maskers, die in Keulen zijn gebakken⁵⁾.

Bij de verklaring van de geheele groep dwergen kunnen wij ons exemplaar uit Vechten als punt van uitgang nemen⁶⁾. De dwerggestalte komt in de Hellenistische

1) *Festschrift zur Feier des 25 jähr. Best. des städt. hist. Museums in Frankfurt a. M.*, 1903, Taf. 4, 9; 10.

2) A. Blanchet, *Mémoires de la Société nationale des antiquaires de France*, 6me série, tome I, p. 65 sqq.; tome LX (supplement).

3) Volgens mededeeling van den Heer F. J. M. de Waele.

4) *De Vrije Fries*, deel 25, plaat bij pag. 107.

5) *Bonner Jahrbücher*, Heft 78, Taf. 2.

6) Het volgende bevat een verkort uittreksel van het slot der voordracht, dat volledig wordt opgenomen in de *Mededeelingen v. h. Ned. Histor. Instituut te Rome*, vijfde deel.

kunst dikwijls voor, vooral in Egypte, waar dwerggoden de verbreiding van dit type begunstigten. Bovendien was het abnormale om zijn apotropaeïsche kracht gezocht als vorm van amulet. De kaalheid kan ontstaan uit het opzettelijk afscheren van de haren, zooals bij de Egyptische priesters het geval was; als ouderdomsverschijnsel vindt men het bij verschillende caricaturen, zooals van slaven, paedagogen enz. De cape met kap diende in Italië als reiscostuum of als kledingstuk van de lagere standen; in Gallië en Germanië kwam het zoo algemeen voor, dat het geen gevolgtrekkingen over de persoon van den drager veroorlooft. Het voorlezen in staande houding uit een boekrol ontmoet men in den Egyptischen godsdienst; ook de leesslaaf, de *lector*, wordt in deze houding afgebeeld. Als rammelaars hebben veel terracotta's gediend; naast de voor de hand liggende verklaring als kinderspeelgoed wijst een rammelende groep van Cybele op een leeuw in Keulen er op, dat men zich niet tot deze verklaring mag beperken; wellicht was het de bedoeling de beeldjes zodoende een grootere mate van levenskracht te geven. De regelmatig gevormde basis van onzen dwerg pleit voor een betrekkelijk vroege dateering, ± 100 n. Chr.; hij moet ouder zijn dan de slordig gevormde dwerg in Keulen, die gevonden is in een skeletgraf met een munt van Julia Domna en een beker uit het begin van de 3de eeuw. De bestemming van deze beeldjes is moeilijk vast te stellen, daar men dezelfde voorwerpen, die tijdens het Saturnalia-feest in het bijzonder bij de *Sigillaria* werden cadeau gegeven, zonder onderscheid als wijgeschenk in een tempel, als cultus-beeldje of sieraad in huis en ten slotte als gave in het graf kon gebruiken.

Onze slotsom laat de keuze tusschen twee verklaringen: een voorlezende priester met kaalgeschoren hoofd, wiens

dwerggestalte het best onder Egyptischen invloed te verklaren is; ook het rammelen past goed bij de rumoerigheid van een cultus, die het rinkelinstrument (*sistrum*) als symbool heeft; — of een leesslaaf, een lector, met het uiterlijk van een geleerde, maar komisch gekleurd, die als rammelende schoolmeester de kinderen moet vermaken of als amulet het booze ontwapent door dwaze luidruchtigheid.
